

Стратегії глобального управління

ДМИТРО ЛУК'ЯНЕНКО,
ТИМУР КАЛЬЧЕНКО*

АНОТАЦІЯ. Розкрито суперечливу природу глобалізаційного процесу, в контексті чого відзначено, що державні і недержавні економічні, ієрархічні структури досягають межі ефективності та вичерпують потенціал розвитку, поступаючись таким новим типам структурованості, як кластерні, метакорпоративні, особливо сітьові структури, що кардинально змінює суб'єктну диспозицію; визначено варіативний тренд перспективної реінституціоналізації глобальної економіки та охарактеризовано можливі підсценарії їх розвитку: уніполярного (проекція норм і принципів економічної поведінки групи країн-лідерів на решту світової спільноти), бі/триполярного (наявність кількох управлінських полюсів, рішення яких приймаються на консенсусних засадах) та поліполярного (багатосторонність співробітництва з урахуванням інтересів країн-міноритаріїв та невеликих етнічних та цивілізаційних спільнот).

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобалізація, асиметрія економічної глобалізації, реінституціоналізація, новітні технології глобального управління, країни-системи, феномен субсидіарності, детермінанти глобального прогресу.

Асиметрії глобалізації та новий статус держави

Багатовимірність глобалізації виявляється через зростання масштабів і динамізацію міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технології, інновацій. Економічна глобалізація характеризується виходом міжнародної економіки на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності, коли в принципі можна говорити про формування економіки глобального типу,

* **Лук'яненко Дмитро Григорович** — заслужений діяч науки і техніки України, лауреат національної премії Академії наук України в галузі економіки, доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародної економіки і менеджменту, завідувач кафедри міжнародного менеджменту. Сфера професійних інтересів — міжнародні стратегії економічного розвитку.

Кальченко Тимур Валерійович — доктор економічних наук, професор, заступник завідувача кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Сфера професійних інтересів — глобальна економіка.

хоча на сьогодні глобалізація є, на наш погляд, процесом ще не завершеним як гео економічно, так і науково-технологічно та галузево-функціонально.

Попри очевидні, часто-густо феноменальні прояви глобалізація не є всеохопною та універсальною, оскільки реально не охоплює всі країни, регіони та галузі, хоча і має дедалі звичніший потенціал розвитку у цьому напрямі. Вона не настільки прямолінійна та гомогенна, особливо з огляду на позитиви і негативи прояву, коли витрати та переваги, пов'язані з процесом економічної глобалізації, розподіляються нерівномірно, асинхронно і непропорційно, насамперед у міждержавному плані.

Неупереджений аналіз показує, що соціально-економічний розрив між країнами – глобальними лідерами і країнами – аутсайдерами прогресує, відображаючи насамперед розриви у генеруванні та освоєнні технологічних інновацій у сучасному інформаційно-середовищі. Концентрація інформаційних ресурсів та інтелектуального капіталу у невеликій групі постіндустріальних країн призводить до свого роду технологічного «колоніалізму», коли попередні витрати цих країн на науку і освіту продукують ефект використання світової технологічної ренти¹.

Вже цілком очевидно, що глобальні технологічні та зумовлені ними економічні переваги породжують експансію глобально-політичну. За таких умов розвитку актуалізуються й отримують нову творчо-руйнівну якість соціокультурні виклики глобалізації, оскільки вона дискредитує традиційні уявлення про умови, фактори, джерела та критерії соціального успіху особистостей, малих і великих груп людей практично всіх сфер діяльності, корпорацій, країн, регіонів світу. Масова матеріально-споживча мотивація, абсурдна за своєю ідеологією, сутністю та сучасними проявами «гонка за багатими» у її доларовому розумінні бізнесменами, корпораціями, містами, країнами, відкриває загрози для прогресивного розвитку людської цивілізації морально-етичні ніші духовної деградації. Унаслідок «вестернізації» насампе-

¹ Анилионис Г. П. О сущности и системном характере противоречий глобализации / Вестник Российского университета Дружбы народов. Серия «Экономика», 2002. - № 1(8). - С. 27-35.

ред, потерпають країни та регіони світу, що базуються на якісно відмінних, наприклад, від американських, «дещо примітивних» (за Г. Кісінджером) соціокультурних цінностях.

Загалом, глобалізація стає, з одного боку, джерелом і стимулятором конкуренції, надаючи нові можливості розвитку, а з другого – породжує суперечності, конфлікти і кризи локального та загальноцивілізаційного масштабу. На наш погляд, у теоретико-методологічному плані маємо системну асиметричність економічного розвитку, породжену і посилену зростанням глобальної взаємозалежності (рис. 1).

Глобальні економічні асиметрії (фінансово-інвестиційні, виробничі, торговельні, інфраструктурні) слід розглядати у контексті асиметрій технологічних та інформаційних, що в неоднорідному соціокультурному середовищі зумовлюють геополітичні та міжцивілізаційні асиметрії.

Якщо розглядати функціонально-галузеву специфіку асиметрії економічної глобалізації, то очевидно є випереджальна активність міжнародного руху капіталів, а не товарів і нефінансових послуг. У попередніх публікаціях ми зазначали, що, зародившись на товарних ринках, унаслідок спочатку збутової, а потім виробничої діяльності ТНК, останніми роками глобалізація розвивається переважно на фінансово-інвестиційній основі, чому сприяло чимало чинників, зокрема, вільний рух капіталу у глобальній інформаційно-комунікаційній мережі за суттєвих обмежень на ринках товарів, комерційних послуг, робочої сили². На сьогодні обсяги операцій на міжнародних кредитних, інвестиційних і, особливо, валютних ринках на кілька порядків перевищують обсяги товарно-збутової діяльності, а на кожний долар реального сектора світової економіки припадає 50 доларів у фінансовій сфері³.

² Лук'яненко Д. Г. Інвестиційний глобалізм: сучасні проблеми економічних досліджень // Ринок цінних паперів України. - 2002. - № 5-6. - С. 17-21.

³ Аниліонис Г. П. О сущности и системном характере противоречий глобализации / Вестник Российского университета Дружбы народов. Серия «Экономика», 2002. - № 1(8). - С. 27-35.

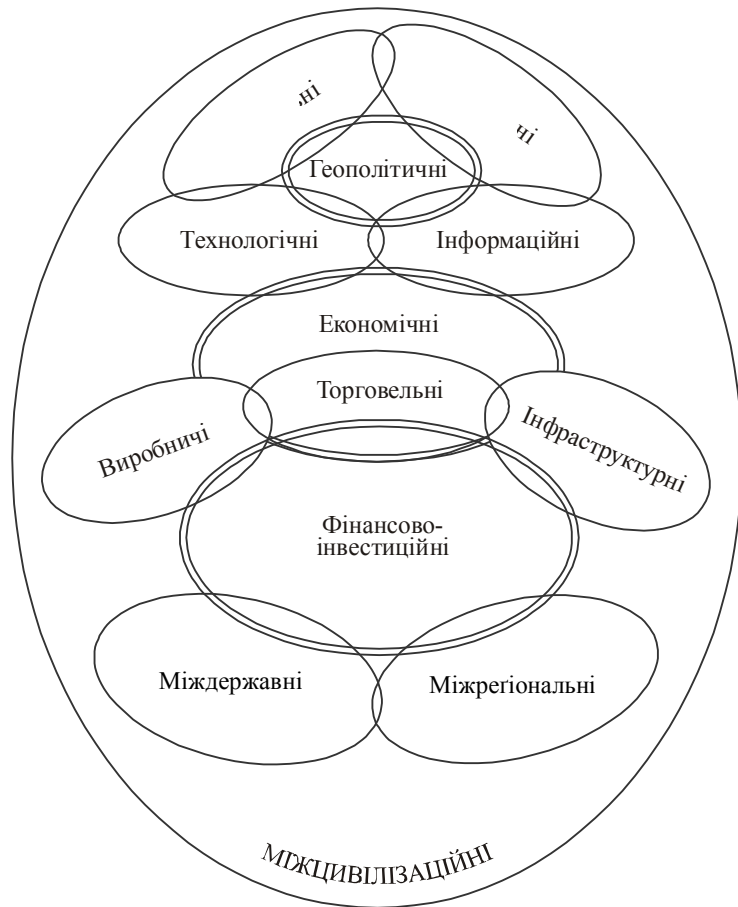

Рис. 1. Асиметрії глобальної взаємозалежності

Різношвидкісний рух факторів виробництва з випереджальною динамікою міжнародного капіталообміну деформує глобальні відтворювальні процеси, дискредитує традиційні теоретичні уявлення про макроекономічні пропорції, стабільність, ефективність, конкуренцію.

Це стосується, передусім, операцій на глобалізованому ринку цінних паперів, який на сьогодні є не тільки ключовим сегментом фінансового ринку, а й завдяки своїй інтегративній сутності відносно самостійним елементом сучасної ринкової інфраструктури. Загальний обсяг світового фондового ринку у його транспарентних сегментах, за експертними оцінками,

більше ніж у два рази перевищує світовий ВВП. При цьому асиметрія у розвитку ринку цінних паперів виявляється як у міждержавному плані (на країни «Великої сімки» припадає більше 75 % світового його обсягу, що вдвічі перевищує їх частку у світового ВВП⁴), так і в плані функціональному: якщо раніше на розвинутих фондових ринках основне місце належало акціям корпорацій і державним борговим зобов'язанням, то тепер домінують фінансові похідні, річний обіг яких оцінюється в сотні трлн дол. США; нові інструменти, народжуючись сотнями і тисячами на світових біржових ринках, вже навіть і в перспективі не маючи завдань розв'язання проблем реальної економіки. Спекулятивні операції на міжнародних фінансово-інвестиційних ринках сягають 95 % їх загальної кількості, а щоденні трильйонні обсяги спекуляцій у десятки разів перевищують вартість міжнародного товарообігу. Невипадково серед десяти головних загроз для світової економіки експерти Goldman Sachs насамперед виокремлюють перенасиченість фінансового ринку похідними цінними паперами⁵.

Тому однією з найскладніших сучасних проблем аналізу фінансово-інвестиційного глобалізму є виявлення його «продуктивних» і «непродуктивних» (спекулятивних) компонент. Відірваний од будь-яких творчих завдань, обслуговуючи і вирощуючи самого себе із себе самого (а насправді знекровлюючи реальний сектор), спекулятивний фінансовий капітал загрожує глобальною дестабілізацією, що сповна демонструють сучасні фінансові кризи, які, з одного боку, інтегрують кризові явища і процеси у промисловій та фінансово-інвестиційній сферах, а з другого – зумовлюють надшвидке поширення «кризової інфекції» на міжнародному, регіональному та глобальному рівнях. Механізми передачі кризової інфекції базуються на можливості швидкого вилучення фінансових активів з національної економіки без значних втрат, що є можливими тільки в достатньо лібералізованих економіках за активної участі «глобальних гравців» (транснаціональних банків та інституційних інвесторів), роль яких у створенні передумов фінансових криз є не лише вирішальною, а й достатньо схематично визначеною: за допо-

⁴ Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. Пути и перепутья современной цивилизации. - К.: Международный деловой центр, 1999. - С. 19-21.

⁵ Лук'яненко Д. Г., Мозговий О. М. Ринок цінних паперів: регуляторна структуризація в умовах глобалізації // Ринок цінних паперів України. - 2005. - № 9-10. - С. 3-12.

могою здійснення спекулятивних валютних операцій вони дестабілізують валютні курси, змушуючи уряди країн залучати зовнішні кредити (тут вони виступають як кредитори) або за допомогою високих процентних ставок залучати короткострокові іноземні інвестиції (тут вони є інвесторами)⁶.

Міжкраїнова асиметрія економічної глобалізації стає дедалі очевиднішою. На одному полюсі світової економіки концентруються країни – глобальні лідери з домінуванням США, які внаслідок вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку накопичили безпрецедентний фінансовий і людський капітали, а на другому – більшість країн – глобальних аутсайдерів, які не можуть на паритетних засадах бути активними учасниками глобалізації, намагаючись хоч якось відповідати на її виклики.

Прорив у постіндустріальне майбутнє провідних країн супроводжується переважною консервацією індустріальних і подекуди доіндустріальних стандартів для більшості людства. Багаторічний нееквівалентний перерозподіл світових ресурсів розвитку, й особливо результатів міжнародного виробництва, призводять до суттєвих глобальних дисбалансів: за подвоєння валового світового продукту в останні 30 років і поліпшенні якості життя більшості населення розрив у доходах найбільш заможних країн і найбідніших постійно збільшується (на 1/5 частину світового народонаселення, що проживало в країнах з найбільшим доходом, припадає близько 90 % світового ВВП (а на найбіднішу 1/5–1 %), на країни ОЕСР (20 % народонаселення світу) припадає 70 % світової торгівлі, 60 % прямих іноземних інвестицій, понад 90 % користувачів Інтернету; не спостерігається тенденція до скорочення розриву між багатими та бідними навіть у високорозвинутих країнах.

В умовах інформглобалізму на глобальних фінансово-інвестиційних ринках, «самодостатніх» внаслідок міжнародної мобільності і надприбутковості, в дедалі більших обсягах гравці оперують віртуальними активами і зобов'язаннями. При цьому реалізуються фінансово-інвестиційні схеми, учасниками яких є практично всі дійові особи ринку – фізичні особи, корпорації, уря-

⁶ Лук'яненко Д. Г., Бакаєв О. Л. Глобалізація економічного розвитку: фінансова криза // Ринки цінних паперів України. - 2003. - № 3-4. - С. 3-14.

ди, міжнародні організації. У результаті не тільки суттєво корегується інвестиційна практика, а й певним чином дискредитується діяльність традиційних регулятивних інститутів.

Перерозподіляються ролі і функції суб'єктів глобального бізнесу та регулятивних державних і міжнародних інститутів. Держави (національні економіки) справді втрачають функцію основного структурного елемента світової економіки. Нині можна говорити і про глобальну інституціоналізацію економіки, коли на рівноправні і навіть більш значні ролі, ніж традиційні суб'єкти, претендують не лише ТНК, регіональні міждержавні інтеграційні об'єднання, міжнародні організації (МВФ, Світовий банк, СОТ, МОП), а й міста – світові фінансово-інформаційні центри, практично екстериторіальні й функціонально автономні та окремі індивіди – наукові працівники, університетські професори, творчі особистості, великі бізнесмени.

Наявні асиметрії глобальної взаємозалежності і взаємодії транснаціональних корпорацій, країн та регіонів світу (у практичному плані) та глобальна неспроможність ринкового фундаменталізму (у теоретичному плані) зумовлюють очевидну необхідність оновлення сучасної ринково-регулятивної системи.

Симбіоз державних (правових і адміністративних) і ринкових регуляторів економіки на сьогодні є достатньо стійкою системою, здатною до саморозвитку та самовдосконалення. Народившись спочатку як примітивна регуляторна система, цей комбінований механізм у міру ускладнення економічного життя постійно революціонує, адаптується до середовищних змін. У ході такого процесу відбувалися перекося то в бік ринкової складової, то – державної. Глобалізація економіки якісно корегує процес пошуку оптимального механізму її регулювання, а держава як управлінська підсистема зіткнулася з принципово новою парадигмою.

По-перше, держава дедалі більше втрачає можливість ефективно використовувати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри та експортні субсидії, курс національної валюти і ставка рефінансування центрального банку. Уряди змушені

користуватися цими регулятивними важелями з урахуванням інтересів інших країн та впливових ТНК, які своїми відповідними діями здатні анулювати ефект використання тих чи інших засобів регулювання. Інтернаціоналізуються навіть такі традиційно «внутрішні» сфери державного регулювання, як оподаткування, соціальна політика, трудове законодавство, освіта, професійна підготовка кадрів тощо. У таких умовах національні держави втрачають можливість ефективно регулювати власну економічну систему навіть з використанням найсучасніших методів.

По-друге, деякі економічні процеси, особливо у валютно-кредитній сфері, вже не підпадають під регулювання державою. Для цієї мети необхідні узгоджені заходи багатьох країн і глобальних організацій (МВФ, Світовий банк, СОТ). Але ефективність наддержавного втручання буде тим більшою, чим більшу частку власного суверенітету країни-члени делегуватимуть таким глобальним інститутам, чим повнішим буде процес дотримання державами спільно розроблених правил регулювання не тільки власної зовнішньоекономічної діяльності і внутрішньої економічної політики. Для того, щоб захищати власні національні інтереси, уряди винаходять дедалі делікатніші та складніші механізми регулювання економіки, все глибше вникають у проблеми інвестиційної і структурної політики, забезпечення зайнятості, збереження навколишнього середовища тощо. При цьому методи їх втручання в економіку дедалі більше втрачають характер жорсткого адміністрування та набувають форм партнерства з приватними суб'єктами господарського життя.

По-третьє, вперше в історії державний суверенітет втрачає здатність уряду здійснювати на власній території повний контроль над економікою та іншими сферами суспільного життя, що виключає будь-яке втручання ззовні.

Вже на ранніх стадіях інтернаціоналізації економіки держави змушені були вступати одна з другою у договірні відносини і брати на себе різноманітні обов'язки, які неминуче тією чи іншою мірою обмежували свободу дій національних урядів, тобто де-факто звужували державний суверенітет. І що різно-

манітнішою й інтенсивнішою стає господарська, політична, науково-технічна та культурна взаємодія різних країн, то більше зростає розрив між державним суверенітетом де-юре і його суверенітетом де-факто.

По-четверте, головним результатом XX століття і всього розвитку цивілізації стало становлення техносфери як штучного середовища життєдіяльності людини. На сьогодні і надалі провідні економічні центри техносфери (США, Японія, ЄС) здатні зберегти власне значення та існування, спираючись лише на освоєння і використання всього світового просторово-ресурсного потенціалу, пристосовуючи його під власні потреби та інтереси, підпорядковуючи цій меті, зв'язки з економіками інших країн, а отже, і самі ці економіки. Техносфера створює передумови та розвиває нові глобально взаємозв'язані види і типи діяльності в усіх сферах економіки, науки, культури, породжує необхідні для її потреб фінансові потоки, організаційні структури, не зупиняючись перед кордонами держав, робить глобально відчутними традиційні проблеми розвитку та породжує нові. Закріплюється певна ієрархія країн відповідно до їх становища в системі функціональних зв'язків техносфери з зовнішнім світом, змінюється місце держави у комплексі міжнародних відносин глобального типу, розмивається традиційний для неї суверенітет, водночас доповнюється регуляцією за «вертикаллю» — внутрішньо-країнові регіони — держава — міжнародні регіони — глобальна система.

Національні держави можуть використовувати низку захисних заходів для нівелювання наступу на їх внутрішній суверенітет у межах двох варіантів інтервенціоністських стратегій. Стратегія оборонної інтервенції передбачає спорудження різноманітних бар'єрів, зокрема тарифних, а також встановлення контролю за переміщенням капіталу, щоб змусити національні компанії не експортувати капітал за кордон, а інвестувати у національну економіку. Стратегія поступальної інтервенції передбачає надання субсидій національним компаніям чи відмову держави від регулювання конкуренції.

Проте практика свідчить, що з початку 1990-х років популярність наступальної стратегії різко зросла. У багатьох країнах влада змушена вдаватися до цієї стратегії у відповідь на тиск опозиції. Загалом, поки не буде віднайдено інших, альтернативних способів протистояння підриву внутрішнього суверенітету країн, вони будуть змушеними вдаватися до контрпродуктивних інтервенційських методів.

Слід зазначити, що у міжнародній економічній системі історично домінували міждержавні відносини, внаслідок чого міжнародні відносини ототожнювалися насамперед з ними. Більше того, міжнародні відносини уявлялися полем силових зв'язків і взаємодій однакових за природою одиниць, що у теоретичному плані репрезентували школи геополітики і «політичного реалізму».

У другій половині ХХ століття виникає ієрархія держав, яка за якісними ознаками стає системою нового формату, коли, по-суті, глобальні відносини стають відносинами внутрішніми. Зберігаючи і навіть нарощуючи свій вплив, міждержавні відносини перестають бути міжнародними у традиційному їх розумінні.

З іншого боку, у 1990-х роках стало очевидним, що роль національних урядів на світовій арені не тільки не зменшувалася, а й, навпаки, зростала як відповідь на виклики, що провокують інституційну структуру сучасної держави. По-перше, зростає розрив між офіційними та реальними владними повноваженнями внаслідок того, що уряди з їх наднаціональними і регіональними органами, використовуючи інформаційні технології, стають вузловими пунктами глобальних політичних мереж, що включають міжнародні гуманітарні організації, глобальні корпорації, глобальні еліти та технології, чия діяльність і досі багато в чому залежить од впливу урядових структур. По-друге, загострюються конституційні проблеми, пов'язані з розподілом і використанням владних повноважень — усередині урядів, у взаємодії з іншими урядами, між урядом і народом, між урядом і ринковими інститутами. По-третє, передача адміністративно-державних функцій підвідомчим структурам з метою надання послуг, регулювання та легітимізації діяльності, прийняття рішень і розв'язання конфліктних ситу-

ацій залишає за урядом роль головного, проте не єдиного арбітра державних інтересів. По-четверте, у «століття інституційного плюралізму» різко зростає кількість і різноманітність інституційних форм, що дозволяють реалізовувати адміністративно-державні функції.

Глобалізація спонукає уряди ділитися з іншими інститутами власними повноваженнями, зберігаючи і навіть посилюючи роль найвищого правового, політичного і морального авторитета. Саме в реалізації функцій правової, політичної і моральної регуляції слід убачати джерела впливу держави на чисельні глобальні мережі, які, на думку Р. Родса, одного з провідних теоретиків нового підходу у державному управлінні, — чинять зворотний вплив на самі державні органи. Тож відбувається взаємна рефлексія в межах глобального управління, викликана тим, що даний тип управління має справу з мережами, для яких притаманні: взаємозалежність між організаціями; безпосередній контроль і вплив на діяльність не лише державних, а й недержавних структур; кордони державного впливу, що змінюються, роблять рухливими і важковловимими кордони між державним, приватним і суспільними секторами; взаємодія між членами мережі зумовлена потребою в обміні ресурсами та узгодженням цілей і спільних намірів; взаємодія між членами мережі нагадує гру, яка будується на взаємній довірі та регулюється правилами, що розробляються й узгоджуються усіма учасниками; мережі, що самоорганізуються, володіють значним ступенем автономії по відношенню до держави, якій вони не є підпорядкованими, проте держава, не обіймаючи привілейованої позиції по відношенню до мереж, може непрямо та частково спрямовувати їх функціонування.

Мутація суверенної національної держави в таких умовах, як видається, відбувалася у напрямках, пов'язаних із феноменом міжнародних регулюючих органів (МРО), поняттям країна-система та процесами субсидіарності.

У сучасному світоконструкті дедалі частіше виникає таке поняття, як країна-система чи держава-регіон. **«Країна-система»** зазвичай може бути представлена державою, яка з метою реалізації власних гео-економічних інтересів формує самостійну систему ін-

тернаціоналізованих відтворювальних ядер (циклів). Їх ланками виступають національні транснаціоналізовані структури, яким делегується реалізація національних інтересів у геоекономічному просторі та одночасно забезпечується їх військовий захист. Країна-система характеризується глобальним лідерством за природним і людським потенціалами, а також за деякими іншими геостратегічними параметрами, що дозволяють потенційно реалізувати програму наддержави. Вона, як правило, є провідним регіональним лідером, що чинить певний глобальний вплив і має помітний авторитет у світі. Держава-система володіє паритетним руйнівним потенціалом, може реалізовувати як активну, так і пасивну міжнародну політику, є носієм самобутньої культури.

Тож маємо певну нову іпостась світового органу регулювання – глобального суб'єкта, країну-псевдоімперію. Вона тісно пов'язується з форматом МРО (і з її суб'єктами: тією ж «Великою сімкою/вісімкою» чи ООН), дедалі сильніше затискуючи їхню діяльність, перебираючи на себе низку відповідних функцій.

Найяскравішим прикладом даного феномена є, звичайно ж, Сполучені Штати Америки. США з якогось моменту явно не вписуються в рамки категорії національної держави, принаймні у тому сенсі, в якому ми визначаємо її політичною мовою культури нового часу. США – це свого роду Новий Рим, «світове місто», оточене концентричними колами «провінцій» і залежних країн. Кордонами Сполучених Штатів, фактичними, а не номінальними, які охороняються усією міццю збройних сил, є не адміністративно-політичний контур держави, а «зони національних інтересів», що поступово охоплюють усю планету.

Але феномен «нової Америки» не вичерпує змісту даного кластера, ми знаємо й інші формати реалізації феномена країни-системи (держави-регіону). Наприклад, Шенген, який є навіть більш характерним представником даного сімейства, оскільки не претендує на роль глобального органу регулювання. Нині, одержуючи візу в європейську країну, що входить у шенгенську зону, ви читаєте на ній (хоча і різними мовами) напис «Держави Шенгена», а не назву тієї чи іншої національної держави.

Ще одним прикладом країни-системи є Великий Китай, що включає КНР, який приєднав Гонконг, поглинув Макао, наполегливо придивляється до Тайваню... Намагаючись оцінити міць Китаю, ми вимушено користуємося різною соціальною метрикою: скажімо, включаючи чи виключаючи дані по Гонконгу, по-різному обчислюючи кількість китайців у світі і т. ін. Культурно-цивілізаційне коло даної країни-системи містить цілі держави, такі, як Сінгапур (90 % населення якого – китайці), всю південно-східну діаспору хуа-цяо, на решті, чайнатауни, розкидані по цілому світі... Китайський світ – це інноваційне соціальне утворення, новий формат країни-системи, що виходить не тільки за рамки національної держави, але також і за рамки колишнього трактування державності.

У сучасних умовах можна вести розмову про формування трьох макрорегіонів світу – Європи з ядром у вигляді Європейського Союзу, Східної Азії з центром у Китаї і Північної Америки з базою у США. Навряд чи ці регіони стануть самодостатніми, оскільки вимушені сприяти розвитку тенденцій глобалізації. Більш того, наявність макрорегіонів дозволяє певним територіальним одиницям прагнути до екстериторіальності. Глобалізація заохочує макрорегіоналізм, який, у свою чергу, заохочує мікрорегіоналізм, в основі якого – бажання країв з високим рівнем добробуту не припустити перерозподілу за власний рахунок національного багатства на користь інших регіонів. Поява багатих мікрорегіонів автоматично призводить до виділення в особливі групи регіонів – бідних.

Управлінсько-регулятивна система трансформується у комплекс політико-економічних взаємовідносин мікрорегіонів, традиційних держав, інституалізованих макрорегіонів. При цьому міста світового значення стають «пульсами управління» глобальною економікою. Переваги сучасної мережевої організації економічної діяльності з гнучкою регіонально-галузевою конфігурацією зумовлюють зростання ролі великих міст, у яких концентрується науковий, виробничий, і відповідно, фінансово-інвестиційний потенціал у парадигмі постіндустріального

розвитку. Цьому сприяють як традиційні (ретроспективні), так і новітні фактори: сприятливий підприємницький клімат, привабливі умови життєдіяльності, можливості екснаціонального регулювання фінансово-валютних операцій на основі сучасних інформаційних технологій тощо.

Формуються нові гегемонії і контргегемонії. За допомогою багатосторонніх узгоджувальних і координаційних процесів регулюються конфлікти, підтримується світова рівновага, забезпечуються послуги у різноманітних сферах. Загальна картина нагадує радше багаторівневий порядок середньовічної Європи, ніж вестфальську модель системи суверенних незалежних держав, яка до останнього часу слугувала парадигмою міжнародних відносин.

Важливий вектор трансформації національної державності – феномен субсидіарності, тобто добровільного чи вимушеного делегування тих чи інших державних повноважень «донизу», на локальний рівень. У м'яких формах це виявилось у підвищенні статусу автономій: Ольстера чи Шотландії у Великій Британії, країни Басків чи Каталонії в Іспанії тощо. У цьому сенсі К. Омае зазначав, що мобільність чотирьох «і» (кумулятивний вплив інвестиційної, технологічної, промислової діяльності та індивідуальних споживачів) створює можливості для життєздатних економічних підрозділів у будь-якій країні залучати необхідні ресурси для їх розвитку без сприяння та посередницької ролі держави⁷.

Необхідні для прийняття глобальних рішень обмеження починають відповідати не штучним політичним кордонам держави, а сфокусованішим географічним підрозділам, наприклад, Гонконгу і прилеглий до нього частині Південного Китаю чи регіону Кансай біля Токіо, чи Каталонії, тобто краям бурхливої ділової активності і ринків, що процвітають. Такі зони (за К. Омае – «регіональні держави») можуть позиціонуватися на внутрішньому рівні чи виходити за кордони національних держав, а їх лідерство базується на авторитеті і/чи силі найближчого геополітичного та культурного оточення. Масштаби ареалу впливу корелюють, як правило, з рівнем геостратегічних параметрів і культурних домінант «регіональних держав», до яких автор відносить Пів-

⁷ Ohmae K. The End of the Nation State. The Rise of Regional Economiers. - New York: Free Press, 1995. - 234 p.

нічну Італію, Баден-Вюртемберг, Силіконову долину і зону Заплави в Каліфорнії, трикутник Сінгапур-Джохор і сусідні острови Індонезії, місто Пусан, Токіо з прилеглими до нього районами. Обмежені в географічних розмірах ці регіони стають активними суб'єктами глобальної економіки.

Специфічним проявом даної тенденції була поява квазідержав, зокрема на пострадянському просторі — Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Карабах, Гірський Бадахшан тощо. Даний феномен не є, звичайно ж, виключно пострадянським. Іншими прикладами є, наприклад, Республіка Північного Кіпру, Косово і т. ін. Можна також виокремити кластер квазідержавних територій — «зону племен» у Пакистані, низку аналогічних африканських територій, наприклад, Південний Судан, квазідержавні утворення (каренів, монів) у районі «золотого трикутника» на Індокитайському півострові тощо.

Управлінські імперативи метакорпоратизації

Мікрорівень глобалізації протягом останніх десятиліть характеризувався домінуванням у світовій економіці транснаціональних корпорацій (ТНК), які контролюють 70–90 % світових ринків товарів, послуг, технологій, а загальний обсяг реалізації 200 найбільших з них становить понад 30 % світового валового внутрішнього продукту. Важливо усвідомлювати, що провідні національні економіки надзвичайно транснаціоналізовані. Це — США, Японія, західноєвропейські країни з могутніми та численними ТНК, і, наприклад, Південна Корея з конгломератом декількох ТНК, на яких тримається її внутрішня економіка та міжнародна конкурентоспроможність. Це, до речі, й окремі пост-соціалістичні країни, де капітал пережив період надконцентрації, а їхні холдінг-компанії уже входять до рейтингів провідних корпорацій світу.

Через міжнародні злиття та поглинання безпрецедентних масштабів (сотні млрд дол. США) за стратегічною орієнтацією, диверсифікованими сферами діяльності, інтересами найвищого менеджменту — транснаціональні корпорації переростають у глобальні. У прогресуючому постіндустріальному сегменті

світової економіки лідерські амбіції глобальних корпорацій у поєднанні з динамічною квазіекономічною культурою генерують новітні якісні структурно-організаційні зрушення.

Загалом серед основних напрямів сучасних модифікацій корпоративних структур управління виокремлюють: перехід від вузької функціональної спеціалізації до інтеграції у складі та характері власне управлінської діяльності, в стилі управління; дебюрократизацію, відмову від формалізації, від ієрархії, від уособлення функціональних та штабних ланок; скорочення кількості ієрархічних рівнів завдяки тому, що придатнішими до виживання будуть не великі централізовані компанії, а низка середніх із гнучкими спеціалізованими формами праці; мережі компаній; трансформацію організаційних структур компаній з пірамідальних у пласкі з мінімальною кількістю рівнів між найвищим керівництвом і безпосередніми виконавцями; здійснення децентралізації ряду функцій управління, передовсім, виробничих і збутових. Із цією метою в межах компаній створюються напівавтономні чи автономні відділення, стратегічні бізнес-одиниці, які повністю відповідають за прибутки та збитки; підвищення значущості новозапровадженої діяльності, створення в межах великих компаній фірм, які зорієнтовані на виробництво та самостійне просування на ринках нових виробів і технологій, головною zásадою діяльності яких є принцип «ризикованого фінансування»; підвищення статусу інформаційних і кадрових засобів інтеграції (наприклад, комбінації персоналу) порівняно з технократичною і структурною інтеграцією; встановлення філійних форм зв'язку між самою компанією та іншими підприємствами, наприклад, за рахунок утворення внутрішніх ринків; створення автономних менеджмент-груп (команд).

Основні зрушення у традиційній моделі управління корпорацією представлено в табл. 1.

Вивчення сучасних організаційних форм корпорацій та їх структур управління дозволяє констатувати дедалі більше значення принципу різноманітності, коли пошук універсальної концепції, адаптованої до будь-якої організації, замінюється прагненням створити багатоаспектну концепцію з відмовою від традиційних положень ідеї оптимальної моделі. Сам перехід до но-

вої моделі управління, в якій домінують корпоративні інтеграційні інтереси, корпоративна консолідація у вигляді стратегічних альянсів та союзів різних конфігурацій, триває з 1990-х років.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційних і нових підходів до корпоративного управління

Об'єкт зміни	Традиційна модель управління (Модерн)	Сучасна метакорпоративна модель управління (Глобалізація)
Організація	Ієрархія, бюрократія	Мережі
Основний принцип організаційної діяльності	Функціональна спеціалізація	Переважно горизонтальна інтеграція
Критичний фактор конкурентної переваги	Матеріальні і фінансові активи (капітал)	Інтелектуальні активи (знання)
Організаційні структури управління	Структури вертикального підпорядкування	Адаптивні (органічні) структури
Персонал компанії	Функціонери	Потенційні ресурси (центри визначення здібностей)
Основні дійові особи	Спеціалісти, професіонали	Групи, насамперед віртуальні
Очікування персоналу	Задоволення поточних потреб	Якісне зростання персоналу
Керівництво	Автократичність	Цільова орієнтація
Стиль керівництва	Авторитарний	Координаційний, демократичний
Джерело влади	Посадова позиція	Знання
Діяльність	Індивідуальна	Групова
Статус ланок виробничої та організаційної структури управління	Замкнені і самодостатні одиниці	Певні ресурси, що є доступними для всіх
Ринки	Внутрішні	Глобальні
Вигідність	Вартість	Час
Орієнтація діяльності компа-	Прибуток, підвищення ефективності виробни-	Задоволення потреб конкретно-

ній	цтва	го споживача
Реакція на зміни середо- вища	Реактивність	Проактивність
Якість	Досягнення поставленого завдання	Безкомпромісне досягнення можли- вого

Транснаціоналізація, отже, перейшла в новий етап розвитку – метакорпоратизацію. За Я. Паппе **метакорпорацією** є об'єднання кількох економічних агентів (юридичних осіб, а також організацій, що не є юридичними особами), які задовольняють такі вимоги: 1) хоч би певна частка економічних агентів є комерційними організаціями, що оперують з метою одержання прибутку; 2) між агентами існують стійкі взаємозв'язки, більш жорсткі, ніж ринкові, що означає: в деяких істотних аспектах усе об'єднання є як єдиним цілим; 3) існує стратегічний центр прийняття рішень, який може бути як юридичною особою, так і групою фізичних осіб – власників і найвищих менеджерів, цей центр дістає назву центрального елемента⁸.

В організаційно-економічному плані метакорпорація є і фірмою, і ринком. Фірма (ієрархія) та ринок (поліархія) є граничними проявами у своєрідному континуумі, який містить множину проміжних форм, що узгоджують як ціновий, так і командний механізми управління. Саме ці проміжні (гібридні) форми і є метакорпоративними. В реальному міжнародному бізнесі діють корпорації, які мають статус юридичної особи і при цьому використовують принцип децентралізації, внутрішнього підприємництва, внутрішніх ринків і автономії окремих підрозділів (горизонтальні корпорації, кругові корпорації, компанії з дивізіональною структурою), які не є власне метакорпораціями у їх економіко-правовому визначенні. Навпаки, холдинги, які формально складаються з цілої низки юридичних осіб, нерідко є настільки жорстко централізованими об'єднаннями, що окремі підприємства в їх складі мають досить обмежену самостійність порівняно з підрозділами горизонтальної корпорації. У цьому разі вони є ієрархіями, а не метакорпораціями, хоча холдинг – один з найбільш яскравих прикладів метакорпорації.

⁸Драчева Е. Л., Либман А. М. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур // Менеджмент в России и за рубежом. - № 4. - 2001. - С. 38

У міжнародній економічній науці склалися теоретичні концепції метакорпорацій, що враховують їх внутрішню природу та місце у глобалізованій економіці. Багато авторів спирається на аналіз метакорпорацій як специфічних форм злиття окремих компаній відповідно до синергічної теорії злиттів, хоча існують і альтернативні теорії злиттів з наголосом на такому важливому факторі функціонування будь-якої корпорації взагалі, і особливо будь-якої метакорпорації як диференціація інтересів різних груп, які беруть участь в управлінні даною структурою.

Відоме і трактування метакорпорацій як альтернативних стосовно злиттів форм ринкової експансії. Становлення метакорпорацій пояснюється компромісом інтересів інсайдерів та аутсайдерів в управлінні компаніями, які є залежними від центрального елемента і намагаються використати усі вигоди інтеграції, одночасно зберігаючи певну автономію (моделі інтерналізації, інституціональні теорії).

Метакорпорація, в якій завжди присутні «центри сили та влади» і ринок, є альтернативним способом організації та взаємодії господарських суб'єктів. Вихідною теоретичною базою аналізу стає при цьому контрактна теорія фірми Р. Коуза і модель О. Вільямсона (розширення ієрархії стосовно ринку зводяться по суті до другого закону Гессена – рівності граничних витрат ієрархії та поліархії)⁹. Інтегрована корпоративна структура розглядається не стільки як окрема компанія, скільки як система взаємодії суб'єктів господарювання. Подібні підходи використовувалися в аналізі метакорпорацій В. Мірюковим, С. Авдашевою¹⁰. Якщо перший автор вважає за необхідне виокремити особливий теоретичний напрям, присвячений аналізу взаємодії між суб'єктами господарювання, з використанням методології математичного моделювання, то С. Авдашева активно застосовує у власних дослідженнях неокласичні та інституційні аналітичні підходи. Як основні форми організації метакорпорацій, окрім фінансово-промислових груп (ФПГ) і холдингів, розглядаються групи виробників, пов'язаних системами безгрошових розрахунків, давальницьких контрактів, неплатежів, бартеру. Схожий принцип використовується у багатьох інших працях, коли метакорпорації розглядаються як

⁹ Драчева Е. Л., Либман А. М. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур // Менеджмент в России и за рубежом. - № 4. - 2001. - С. 37-53.

¹⁰ Там само.

форми ділового співробітництва і спільного планування діяльності, до яких належать довготермінові контрактні відносини, надання фінансових і комерційних послуг на тривалій основі, оренда і франчайзинг, участь у капіталі, фінансово-промислові групи, підприємницькі спілки і тимчасові об'єднання компаній.

У межах інституційних теорій метакорпорації можуть розглядатися як системи відносин принципалів і агентів, організовані на засадах змагання агентів, їх коаліцій, участі у прибутку тощо.

Новітнім підходом можна вважати теорію економічної влади (Дж. К. Гелбрейт, Р. Мюллер, А. Мовсесян та ін.), з поєднанням різних підходів і понять управлінсько-господарської необхідності¹². Справді проблема економічної влади стає однією з центральних у сучасній економічній теорії. У межах метакорпорацій відносини влади включають компоненти:

1) організаційної влади менеджменту у кожній з компаній, що входять до складу метакорпорацій; 2) влади центрального елемента над іншими складовими метакорпорації; 3) влади метакорпорації на ринку; 4) влади метакорпорації в економічній та суспільній системі в цілому. Тобто формується специфічний владний концентрично-сферичний простір: А-зона циркулярних і крос-холдингів, у якій усі компанії тісно пов'язані між собою перехресною участю в капіталі і системою мультидиректоратів, які узгоджують ієрархічні та етархічні відносини власності; В-зона ієрархічних холдингів, що створюється під контролем окремих компаній «ядра»; С-зона, контроль над підприємствами якої базується переважно на договорах і контролі за ресурсами. Схожою є класифікація, відповідно до якої виокремлюється «ядро» групи, «група в широкому розумінні слова» і «сфера впливу групи». У центрі владного простору розміщено центральний елемент метакорпорації¹².

У взаємодії метакорпорацій із зовнішнім середовищем вони здійснюють: по-перше, загальні функції з виробництва товарів і надання послуг; по-друге, специфічні функції великого бізнесу стосовно оптимального комбінування факторів виробництва, утворення суспільного продукту і сприяння розподілу національного доходу, ефективного задоволення попиту; по-третє, *латентні функції* – здійснення реальної еконо-

¹¹ Драчева Е. Л., Либман А. М. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур // Менеджмент в России и за рубежом. - № 4. - 2001. - С. 39-40.

¹² Там само - С. 42.

мічної влади в країні та її зовнішньоекономічне представництво. При цьому комплекс функцій метакорпорацій реалізується лише остільки, оскільки до їх складу входять провідні банки, промислові компанії та інші структури. Відомими і найпоширенішими формами метакорпорацій чи їх прообразів є картелі, синдикати, трести, консорціуми, концерни, союзи і господарські асоціації, пули, холдинги, стратегічні альянси, ФПГ, промислові вузли, контрактні групи, транснаціональні компанії з дивізіональною структурою.

У новітній бізнес-практиці утворюються принципово нові форми метакорпорацій, що пов'язано з розвитком внутрішнього підприємництва і децентралізацією компаній (кругові корпорації, горизонтальні корпорації, квазіхолдинги, проектні товариства, віртуальні корпорації). Серед принципово нових виокремлюють

мережеві корпоративні структури, які адекватно до глобальних умов відображають зв'язки між елементами внутрішнього і зовнішнього середовища компаній. Для створення корпоративної мережі вихідна структура розбивається для гнучкого виконання програм на самостійніші у господарському, а іноді у правовому відношенні центри (господарські одиниці, відділення, виробничі сегменти, центри прибутку). На зміну централізації приходять структури федеративного типу, представлені на сьогодні двома організаційними моделями:

1) мережа, що формується навколо великої компанії (ядро мережі), що збирає навколо себе фірми меншого розміру, доручаючи їм виконання окремих видів діяльності;

2) мережа компаній, близьких за масштабами, які є юридично незалежними, але у господарському плані підпорядковані загальним цілям.

Процес формування мережевої структури є ітеративним, безперервним і досить тривалим. Об'єктивно не маючи власної культури, мережеві структури, як правило, її «імпортують» із глобального бізнес-середовища. Це, в свою чергу, зумовлює правомірність порівняння мережевої корпорації з віртуальною, коли в процесі заміни старої структури втрачаються фізичні та правові характеристики компаній, їх кор-

поративна культура. Специфічними типами метакорпорацій можна вважати групи з обслуговування системи банківських карт, до складу яких входять банки-еквайери (бенефіціари) і банк – емітент карток, що відіграє роль центрального елемента. В Інтернеті створюються й метакорпорації – «віртуальні універсальні банки».

Одним з варіантів реформування структури управління корпорацією на глобальному етапі її розвитку може бути утворення оболонкових корпорацій, які частину бізнес-функцій, передусім виробничих передають на контрактній основі стороннім підрядникам, а самі концентрують активність на трансакційній складовій бізнесу. Як достатньо новаторському, такому підходу притаманні недоліки, серед яких насамперед виокремимо такі: конкуренція з боку власних підрядників; неможливість відслідкувати якість виробництва; значний ризик дублювання торговельної марки.

Загальні переваги мережевої організації міжнародного бізнесу полягають у: підвищенні адаптивності корпорацій; концентрації діяльності на пріоритетних галузях спеціалізації; суттєвому скороченні витрат; низькому рівні зайнятості; залученні до спільної діяльності в межах мережі найкращих партнерів.

Складності, що виявляються за умови втілення мережових принципів управління, вказують на існування певних обмежень, що пояснюються, з одного боку, суттєвим відставанням управлінської науки від практики, а з другого – слабкими місцями такого менеджменту у реальному бізнес-середовищі: спеціалізація і концентрація, яким віддається перевага всупереч перспективності орієнтації на багатопланову кваліфікацію загального профілю; порушення організаційних принципів сегментування і моделювання, які притаманні автаркійним організаційним одиницям («цензурне підприємство», «фабрика у фабриці», «підприємство у підприємстві»); надмірна залежність від топ-менеджменту, зростання ризиків відпливності кадрів тощо; відсутність матеріальної та соціальної підтримки учасників мережі внаслідок відмови від класичних договірних форм відносин; загроза надмірного ускладнення через різномірність учасників компанії, неясність щодо членства в ній, відкри-

тість мереж, динаміку самоорганізації, невизначеність у плануванні для членів мережі тощо; гальмування розвитку підприємницької ініціативи в структурі корпорації через недостатньо визначену її мотивацію. Крім того, корпорації такого типу ресурсно залежні від ринків, оскільки поряд з власними потужностями і персоналом, використовують на договірних умовах транспортні засоби, комп'ютерну техніку та персонал інших компаній, тим самим автоматично підпорядковуючись дії зовнішніх чинників.

Мережева організація (віртуалізація/децентралізація) діяльності метакорпорацій таким чином призводить до розмивання кордонів між компаніями, зникнення традиційних розмежувань між внутрішніми і зовнішніми членами організації, власними та закордонними ресурсами, великими і дрібними фірмами. Доцільна аналогія тому, що відбувається з принципом суверенності сучасних держав, які внаслідок реалізації повномасштабного інструментарію війн «нової хвилі» намагаються делегувати максимальну кількість функцій «стороннім» учасникам глобальної економічної системи. Водночас процеси метакорпоративізації внаслідок власної витратності унеможливлються без безпосереднього втручання держави, а процес її десуверенізації не може не супроводжуватися посиленням монопольної влади глобальних корпорацій.

Цікавим з цього приводу є порівняння реальних ринкових позицій держав та корпорацій, оскільки більшість дослідників віддає перевагу саме останнім. Зокрема в дослідженні Андерсена «Зростання глобального потенціалу корпорацій» стверджується, що серед 100 найбільших макросуб'єктів на світовій економічній арені 51 представлено корпораціями і тільки 49 – суверенними державами. Фактично висунута теза про те, що провідні ТНК є більшими утвореннями, ніж середні за розмірами держави¹³.

Такі твердження, відображаючи перспективний вектор транснаціоналізації, є передчасними та неадекватними реаліям сьогодення. Так, бельгійські дослідники з Університету у Лувені та експерти сенату Бельгії, не ставлячи під сумнів твердження щодо ТНК

¹³ К вопросу об оценке роли ТНК в современном мире // БИКИ. - № 99. - 2002. - С. 1, 4-5, 16.

як потужних та амбіційних інститутів, наголосили, що економічна міць країн також модифікувалася¹⁴. Порівняння розмірів корпорацій як макросуб'єктів господарювання (за річним обсягом продажів) з розмірами країн (за річним ВВП), як зазначили бельгійські дослідники, є неадекватним. Альтернативний підхід (урахування доданої вартості) передбачає врахування розмірів винагороди персоналу, прибутку до сплати податків, амортизації (табл. 2).

Таблиця 2

**Основні показники діяльності
провідних ТНК (млн дол.)¹⁵**

	I	II	III
General Motors	184 63 2	42 175	23
Ford	170 06 4	46 802	27
Daimler Chrysler	162 38 4	44 438	27
Royal Dutch / Shell	149 14 6	36 294	24
British Petroleum	148 06 2	33 536	23

(I – обсяг продажів, млн дол., II – додана вартість, млн дол., III – частка доданої вартості в обсязі продажів, %)

Незважаючи на те, що такий підхід є достатньо спрощеним, співвідношення між доданою вартістю та обсягами продажів у великих промислових корпорацій є приблизно одного порядку (у середньому 25 %). Дане співвідношення за корпораціями у сфері послуг становить 35 %. Для виокремлення найкрупніших корпорацій світу використовувалося видання «Fortune Magazine's Global 500», дані про ВВП окремих країн – з публікацій МБРР. Країни та корпорації класифікувалися відповідно по ВВП і доданої вартості¹⁶. Серед лідерів було виокремлено 63 країни і 37 корпорацій. Примітно, що з 50 перших місць 48 належить державам і тільки два – ТНК, а економіки США, Японії і Китаю за своїми розмірами, відповідно, у 150, 70 і 16 разів перевищують розміри найбільшої корпорації. Навіть невеликі держави – Бельгія, Швеція, Австрія – в кілька разів випереджають ТНК-ліде-

¹⁴ К вопросу об оценке роли ТНК в современном мире // БИКИ. - № 99. - 2002. - С. 1, 4-5, 16.

¹⁵ Там само - С. 4.

¹⁶ Там само - С. 4.

рів. 50 ТНК, яким належать найвищі місця, дають лише 4,5 % доданої вартості, створеної у 50 країнах-лідерах (табл. 3).

Таблиця 3

Основні учасники світової економічної системи за даними аналізу групи дослідників Лувенського університету (млн дол.)¹⁷

1	США	9900,0
2	Японія	4700,0
40	Малайзія	89,7
41	Колумбія	81,3
42	Філіппіни	74,7
43	Чилі	70,5
44	«Wal-Mart Stores»	67,7
45	Пакистан	61,6
46	Перу	53,5
47	Алжир	53,3
48	«Еххон»	52,6
49	Чехія	50,8
50	Нова Зеландія	50,0
51	Бангладеш	47,1
52	ОАЕ	46,5
53	«General Motors»	46,2
54	Угорщина	45,6

Закінчення табл. 3

55	«Ford Motor»	45,1
56	«Mitsubishi»	44,3
57	«Mitsui»	41,3
58	Нігерія	41,1
59	«Citigroup»	39,1
60	«Itochu»	38,4
61	«DaimlerChrysler»	37,5

¹⁷ К вопросу об оценке роли ТНК в современном мире // БИКИ. - № 99. - 2002. - С. 4.

62	«Royal Dutch / Shell»	37,3
63	«BP»	37,0
64	Румунія	36,7
65	«Nippon T&T»	36,1
66	Україна	35,3
67	Марокко	33,5
68	«AXA»	32,5
69	«General Electric»	32,5
70	«Sumitomo»	31,9

Отже, очевидною є явно завищена роль ТНК у світовій економіці, хоча додану вартість у провідних ТНК можна справді порівняти з ВВП окремих держав. Так, наприклад, Еххон з персоналом 95 тис. осіб створює майже таку саму додану вартість, як і Пакистан з 141-мільйонним населенням, половина кого є у працевдатному віці.

Загалом, будуть потрібні подальші вдосконалення методології та методик кількісної оцінки диспозиції суб'єктів глобальної економіки, що дозволить поглибити її якісний аналіз. У цьому напрямі плідно працюють експерти ЮНКТАД, Усесвітнього економічного форуму, окремі науковці та творчі колективи фахівців у галузі глобалістики. Стосовно динаміки розвитку показово, що ВВП країн зростає швидше, ніж обсяг продажів ТНК, і частка 50 провідних ТНК у світовому ВВП знизилася, що суперечить твердженням антиглобалістів (за даними ЮНКТАД, додана вартість, створена 100 найбільшими компаніями у 1990 р., дорівнювала 3,5 % світового ВВП, а у 2000 р. – 4 %. Водночас питома вага провідної «двадцятки» компаній знизилася з 1,8 до 1,5 %) ¹⁸.

У контексті проблем глобального управління нетривіальною є оцінка сучасних тенденцій К. Н. Мерфі з висновком про відсутність глобальному зсуву влади від держав до інших глобальних суб'єктів, коли радше, йдеться про фундаментально нову тенденцію світового розвитку: на глобальному рівні «приватна» влада регулює і державу, і транснаціональну економічну та соціальну сфери життєдіяльності через: приватні аге-

¹⁸ К вопросу об оценке роли ТНК в современном мире // БИКИ. - № 99. - 2002. - С. 5.

нції, що спеціалізуються на оцінюванні платіжоспроможності, нав'язують власну політику урядам і міжнародним організаціям; тісно взаємопов'язані глобальні олігополії в страховому бізнесі, бухгалтерській справі та високоякісному консалтингу; глобальні та регіональні картелі у промисловості – від видобувних галузей до виробників електроенергії; специфічну комбінацію регулювання олігополій, тимчасових приватних розпоряджень, нерозпорядчих документів, що управляють глобальними телекомунікаційними мережами, включаючи Інтернет.

Крім того, слід брати до уваги істотне зростання впливу таких центрів влади, як інтегрована на міжнародному рівні мафія та вузьке коло економістів, які суттєво впливають на міністерства фінансів, найбільш впливові міжурядові органи та приватні структури.

Загалом навіть організаційно реформовані і високонсолідовані корпорації як ключові суб'єкти глобального бізнесу не відіграють самостійну роль у глобальній економіці та політиці. Подальші контури трансформації світової системи формуються в їх продуктивній взаємодії з державами і міжнародними організаціями із структурно оновленими порівняно з класичними функціональними портфелями. Водночас, домінуючи на ринках товарів, послуг, капіталів, технологій, управлінських інновацій, глобальні корпорації стають реально найвпливовішими суб'єктами світової економіки й одночасно – найдинамічнішими її структурними елементами. За мобільністю, здатністю адекватного реагування на зміни у зовнішньому конкурентному середовищі, інноваційною спрямованістю вони вочевидь переважають забюрократизовані не тільки національні, а й міжнародні організації та регіональні наддержавні утворення. Діяльність глобальних корпорацій, які, очевидно, не матимуть альтернативи у міжнародному бізнесі, значною мірою визначатиме контури майбутньої глобальної економіки та філософію глобального менеджменту.

Структурне оновлення системи глобального управління

Перехід від традиційної моделі регулювання міжнародних відносин до нової розпочався ще у 40-х роках XX століття, коли були утворено ООН із системою міжнародних урядових організацій у галузях, які в середині XX століття були найбільш інтернаціоналізованими і вимагали колективного регулювання. Пізніше до них додавалися нові і нові сфери та, відповідно, утворювалися все нові інструменти для їх регулювання (ГАТТ, МВФ, Світовий банк). Згодом сфера їх діяльності значно розширилася: із середини 40-х років дотепер виникло більше 3 тис. міжурядових організацій, які регулюють практично всі сфери економіки, політики, екології, культури тощо; їх доповнюють майже 20 тис. різноманітних неурядових міжнародних організацій, серед яких приблизно 2 тис. мають статус спостерігача при ООН.

Водночас відбувалося рівневе структурування світових регулятивних систем. На перший план висувуються й утверджуються міжнародні профільні організації, що являють собою сукупний державно-приватний потенціал у провідних сферах суспільного розвитку – міжнародні фінанси, міжнародна торгівля, міжнародні інформаційні поля, військовий комплекс. Конструкція такої геополітичної моделі XXI століття набуває форми піраміди, на верхівці якої – управлінський центр, що складається з провідних держав атлантичної цивілізації, та профільні міжнародні організації, що реалізують завдання глобалізму. Інфраструктуру цього управлінського центру складають традиційні суб'єкти міжнародних відносин – національні держави та інші міжнародні організації. Тим самим атлантична цивілізація, являючись за змістом однією з форм цивілізаційної еволюції, набуває монопольного впливу на весь спектр відносин глобального типу. При цьому утверджуються ілюзії абсолютизму і глобальної влади¹⁹.

Взагалі, ООН на сьогодні виконує подвійну функцію – обслуговує міждержавну систему, що склалася історично, і глобальну систему, що формується. Як єдиний орган глобального регулювання ООН перебуває під впливом двох тенденцій – державоцентричності і поліцентричності.

Політична культура ООН в основному орієнтована на пріоритетність державних суверенітетів, хоча практи-

¹⁹ Глобализация: Контуры XXI века: Реф. сб. / РАН ИНИОН. Центр научно-информ. исслед. глобальных и региональных пробл. Отд. Восточной Европы; Редкол. вып.: Игрицкий Ю. Н. - отв. ред., Малиновский П. В. - отв. ред. и др. - М., 2004. - Ч. 1. - 264 с. (Сер.: Глобальные проблемы современности).

чна діяльність цієї організації останніми роками певним чином її дискредитує. ООН дедалі частіше втягується у внутрішньо-державні конфлікти через миротворчу та гуманітарну діяльність. Принцип «згоди держав» змінився принципом «держави – зобов'язані діяти у напрямі», а права людини та інші демократичні цінності можуть підтримуватися навіть з використанням сили.

Водночас істотно розширюється роль неурядових організацій (НДО), чимало яких стає масовими. Кількість НДО в період з 1990 р. зросла з 6 до 26 тисяч. Зростання активності і популярності НДО певним чином руйнує монополію влади і концентрацію її на державному та міждержавному рівнях, створює альтернативні канали інформації і тим самим ніби готує народження структур глобального громадянського суспільства. У найближчий час слід очікувати переходу від ізольованих до інтегративних стратегій НДО, хоча їх учасники є ще далекими від консолідації зусиль навколо якогось ідеологічного «ядра».

Роль ООН як містка між державоцентричним і поліцентричним світом потребує її функціонально-структурного реформування, щоб адекватно відобразити глобальний перерозподіл сил. Зокрема, виділяють два основні шляхи розвитку ООН: 1) поступове підвищення рівня легітимності Ради Безпеки ООН та її ефективності; 2) еволюція Ради Безпеки ООН у напрямі квазіуряду (Генеральної асамблеї – еквіваленту національних парламентів, МВФ – світового центрального банку тощо). У «новій глобальній архітектурі» ПРООН (1994 р.) передбачалося утворення нових наднаціональних інститутів для розв'язання глобальних проблем, серед яких не тільки Всесвітній центральний банк з функціями кредитора останньої інстанції, а й – Всесвітня екологічна установа, Всесвітній інвестиційний фонд з перерозподільчими функціями, Міжнародний суд з ширшим мандатом у сфері прав людини, двопалатна Генеральна Асамблея ООН, у якій були б представлені, крім держав, інститути громадянського суспільства.

Крім достатньо складної мережі організацій і органів ООН та її спеціалізованих установ (найбільш впливові – Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, Орга-

нізація економічного співробітництва та розвитку), у світовому регулятивному полі діють сотні інших міждержавних організацій. Вони, як правило, не мають чітко визначеної інституційно-правової бази, реалізують переважно консультативні повноваження, не володіючи ні законодавчою, ні виконавчою владою.

Водночас, маючи неформальний статус, окремі з них (Велика вісімка, Паризький та Лондонський клуби кредиторів, Давоський форум) не лише суттєво впливають на глобальне регулювання економічних процесів, а й стають впливовими суб'єктами сучасної світової політичної системи.

У дослідженні управлінсько-регулятивних проблем і перспектив економічної глобалізації важливо уникнути позитивної ейфорії стосовно проектів нової інституційної архітектури, де домінують традиційні суб'єкти — транснаціональні корпорації і держави, що діють немов би під егідою міжнародних організацій. На перший погляд, діяльність міжнародних організацій немовби концентрує світову регулятивну волю, дає змогу розв'язувати глобальні проблеми глобально інституційованими засобами. Проте навіть з останньою фінансовою кризою далеко не планетарного характеру такий могутній світовий уніфікатор світогосподарського розвитку як МВФ фактично не впорався. Спекулятивно-приватні фінансові дестабілізатори виявилися могутнішими або, іншими словами, їхня дія потребувала якісно нових регулятивних протидій, а ще правильніше — випереджень. Оновлювана структура СОТ, котра регулює до 95 % світових товарних потоків, тільки підійшла до розв'язання проблем міжнародного обміну послугами та інтелектуальною власністю. Незважаючи на очевидні багаторічні зусилля МОП та інших профільних міжнародних організацій, масштаби нелегальної міграції населення посилюються. У цьому контексті економічне месіанство і дедалі значніше фінансове донорство багатих країн та створених і керованих ними міжнародних організацій — досить «слабка» реакція на асиметрії глобального розвитку неоліберального типу.

Окремої уваги в умовах глобалізації потребують міждержавні регіональні інтеграційні угруповання — зони вільної торгівлі, митні союзи, спільні ринки, економічні та політичні союзи. Нині нараховуються близько 300 різних типів регіональних угруповань, причому процес їх утворення значно прискорився в 90-ті рр., зокрема і за рахунок субрегіоналізації постсоціалістичної Європи та Азії (СНД, ЄЄП, ОЧЕС, ГУАМ та ін.).

Сучасним процесам міжнародної регіональної економічної інтеграції притаманні певні особливості.

По-перше, динамізм інтеграційного процесу в цілому зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань.

По-друге, очевидною є нерівномірність розвитку й реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, спричинена проявами очевидних відмінностей в економічному розвитку країни та регіону. Достатньо порівняти глибину інтеграції в ЄС із невдалими, хоча й амбіційними інтеграційними зусиллями країн СНД. Як правило, не досягає декларованих інтеграційних цілей більшість міждержавних угруповань у Латинській Америці й особливо в Африці. Українське нерівномірно розвивається інтеграція в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, на Близькому Сході.

По-третьє, поряд з інтеграційними розвиваються і дезінтеграційні процеси, які мають глибоке коріння в історичних, політичних, економічних та соціальних закономірностях світового розвитку.

З одного боку, регіональні інтереси можуть суперечити мотивам глобальної експансії ТНК, відривати блокові країни від діяльності за багатосторонніми зобов'язаннями універсального характеру, а «закритий» регіоналізм часто породжує протекціонізм щодо третіх країн (груп країн). З іншого боку — економічний регіоналізм, особливо в його сучасних континентальних проявах (ЄС, НАФТА, АТЕС), сприяє гармонізації розвитку національних економік і формуванню гомогенного світового ринку. Це, за словами Е. Азроянца, певним чином організований крок до глобалізації²⁰. Значимість регіональної інтеграції полягає не лише у генеруванні суттєвих статичних і динамічних ефектів, а й у певному

²⁰ Азроянц Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. - М.: Издательский дом «Новый век», 2002. - 416 с.

компромiсi, що дозволяє перенести природно притаманнi національнiй державi регулятивнi та охороннi механiзми на ширший наднаціональний рiвень. Географiю iнтеграцiйних ареалiв визначають переважно так званi центри сили, навколо яких формуються поля збiжних національних iнтересiв для подальшої «корпоративної» протидiї глобальним конкурентам: захiдноєвропейський, пiвнiчно-американський, Азiйсько-Тихоокеанський, Євразiйський (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика основних зон рiгiональної iнтеграцiї

	ЄС	НАФТА	АТЕС	СНД
1. Континент	Європа	Пiвнiчно-Америка	Азiя, Австралiя	Євразiя
2. Рiк утворення	1957	1994	1989	1991
3. Кiлькiсть країн-учасниць	25	3	15	11
4. Крім того, асоцiйованi члени	12	–	6	1
5. Потенцiал (у % до свiту)				
5.1. Територiя	2,4	15,9	15,5	16,4
5.2. Населення	6,5	6,7	29,8	4,9
5.3. ВВП	28,9	28,6	26,9	1,6
5.4. Виробництво енергоресурсiв	8,3	26,2	16,8	15,3
5.5. Споживання енергоресурсiв	15,1	29,4	20,9	11,9
6. Центри iнтеграцiї	Нiмеччина, Францiя	США	Японiя, Китай	Росiйська Федерацiя
7. Вториннi центри	Велика Британiя	–	США, Росiйська Федерацiя	–
8. Потенцiал подальшої iнтеграцiї	Схiдна Європа	Пiвденна Америка	Пiвденна Азiя	Балканські країнi, Центральнoазiйські країнi

Маючи оригiнальнi передумови, розвиваючись рiзними шляхами на добровiльнiй чи примусовiй основi,

економічна регіоналізація є передусім відповіддю на виклики глобалізації та суперечності національних стратегій розвитку. При цьому реалізується ще одне важливе завдання: на фоні низької ефективності міжнародних економічних інститутів у межах регіональних груп формуються ефективніші механізми знаходження балансу інтересів і правил гри на глобальних ринках.

Процес регіональної фрагментації свідчить про суттєві геоекономічні зміни: лінія взаємодії «Захід-Схід» змінює азимут на «Захід-Південний Схід», при тому, що послабилась монолітна єдність Заходу у новій структурній тектоніці через суперечності між Новим та Старим Світом. Актуалізується і геоекономічна конструкція світу як складнопідрядної структури Півночі і Півдня А. Неклеси, із суттєво відмінними від звичних принципами організації геоекономічного універсуму²¹.

Могутні інтеграційні процеси, з одного боку, і, зростання асиметрії у регіональному розвитку, з іншого, приводять до виникнення регіонально-країнових лідерів. Значно посилюється конкурентний потенціал Європейського Союзу, Північної Америки (НАФТА з реальними перспективами загальноамериканської інтеграції), Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТЕС). При цьому євроцентризму як найяскравішому сучасному інтеграційному процесу притаманні практично всі асиметрії розвитку, що посилюються в умовах розширення Євросоюзу.

Необхідно зазначити, що втягнута у вир глобальних взаємозв'язків більшість держав не здатна обстоювати власну національно-державну ідентичність, потрапляючи під дію силового поля тих чи інших великих держав або регіонів. Поряд з міждержавними дедалі більше актуалізуються діалоги міжцивілізаційні, теоретичне під-

грун-
тя яких формувалось у межах полярних підходів – загальне «замирення» у відповідності з концепцією Ф. Фукуями та міжцивілізаційний розкол і зіткнення відповідно до прогнозів С. Хантінгтона, хоча нинішні «локальні» конфлікти і війни, міжнародний тероризм мають видимі та невидимі не тільки соціально-економічні, а й релігійно-етнічні міжцивілізаційні витоки і матимуть розв'язки та наслідки глобального характеру. Тому саме проблеми між-

²¹ Павленко Ю. Східнохристиянська цивілізаційна система та її місце у всесвітньоісторичному процесі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2001. - № 4. - С. 46-47.

цивілізаційної взаємодії стають найбільш значимими і водночас складними для розв'язання²². Як зазначає Ю. Павленко²³ нинішні конфронтаційні розлами людства припадають здебільшого на стики цивілізацій (Балкани, Кавказ, Палестина, Синцзянь-Уйгурія, Тибет). Загалом, у посиленні суперечностей та напруженості між суспільними прошарками та групами не тільки на майновому, а й на релігійному, етнічному, клановому, регіональному та цивілізаційному підґрунті виявляються соціокультурні виклики XXI століття. Показово, що поряд зі США, Євросоюзом, Японією найвпливовішими країнами світу можуть стати Китай, Індія, Росія, тобто держави, що належать до принципово відмінних цивілізацій. Посилюється впливовість ісламських країн унаслідок їх гео економічного значення, чисельності населення та мусульманських общин по всьому світу, наявності стратегічного ресурсу – нафти. Проблема мусульманської нетерпимості до західної уніфікації має історично глибоке коріння, постійний характер і виявляється у протистоянні ісламу не лише ідеям християнства, а й універсальним принципам західної демократії. Разом із тим, однобічне й упереджене трактування ісламського фундаменталізму як синоніму тероризму, а самого Ісламу як загрози розвитку призводить до недалекого глядного ігнорування того, що в хаосі деструктивних локальних процесів зароджується новий інтеграційний центр з величезним потенціалом і консолідуючою культурою.

У будь-якому разі, на нашу думку, традиційно «одноповерхова» міжнародна система регулювання відходить у минуле. Їй на зміну приходять нова багатоярусна глобальна система регулювання, де, доповнюючи одна одну, взаємодіють національні держави, міжнародні урядові і неурядові організації, транснаціональні корпорації та навіть міжнародні засоби масової інформації, які стають дедалі впливовішою політичною силою не тільки в національному, а й у світовому масштабі.

За словами А. Неклесси, глобалізація веде до становлення нових технологій управління – «матричних», спрямованих не стільки на управління тим чи іншим проектом, скільки на формування контексту, здійснення контролю над середовищем. Стабільність при цьому по-

²² Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. Пути и перепутья современной цивилизации. - К.: Международный деловой центр, 1999.

²³ Павленко Ю. Східнохристиянська цивілізаційна система та її місце у всесвітньоісторичному процесі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2001. - № 4. - С. 46-47.

чинають розуміти здебільшого не як статичну, а як динамічну категорію, якій притаманна здатність до випередження негативного розвитку подій, їх превентивне регулювання²⁴.

Нові організаційні схеми і технології підривають колишні інституції, змінюючи звичний вигляд влади. Одночасно проглядається тенденція маргіналізації всього корпусу глобального управління, його відчуження від вирішення багатьох ключових питань, підміна соціальної регуляції альтернативною системою, транснаціональним, неформальним, геоекономічним управлінням. На сьогодні воно характеризується очевидною незбалансованістю: домінують провідні в економічному і політичному відношеннях країни; участь нових індустріальних країн є вкрай нерегулярною; більшість інших країн взагалі не бере у цьому процесі безпосередньої участі і радше виступає його об'єктами; глобальні економічні структури (G8, СOT, МВФ, ОЕСР) перебувають під впливом виключно великих і економічно розвинутих країн.

Структурні форми сучасної світової системи досягають межі зростання та ефективності, загальна мета перестає поляризувати простір системи, і виникає, за словами Е. Азроянца, стан своєрідного рівновекторного вакууму²⁵. Система продовжує функціонувати за інерцією, структури, втрачаючи стійкість і ефективність та тяжіючи до їх відродження, навантажують себе додатковими функціями і конфігураціями (рис. 2).

²⁴ Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А. А. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. - К., 2004. - 261 с.

²⁵ Азроянц Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. - М.: Издательский дом «Новый век», 2002. - 416 с. - С. 371

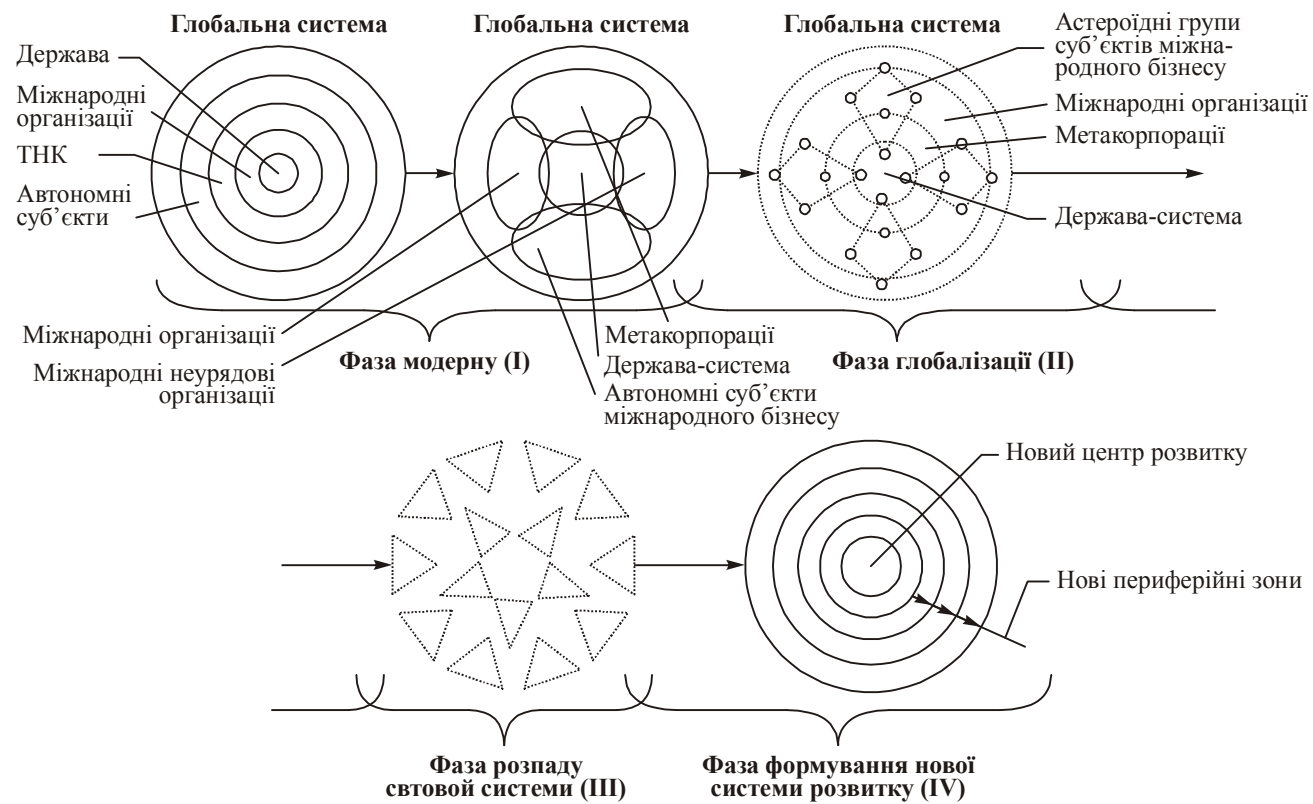

Рис. 2. Імовірна етапність розвитку глобальної системи

У сучасній парадигмі розвитку сформувалося кілька концепцій імовірної організації глобального регулювання, які передбачають або утворення нових інститутів, або еволюцію і трансформацію функцій вже наявних. Виокремлюють два потенційні варіанти вдосконалення інституційної архітектури світу: 1) ініціативу перехоплює один з учасників системи; 2) створюється новий наднаціональний інститут глобального регулювання – певний світовий центр з прийняття стратегічних рішень. У цьому контексті важливою є проблема розпливчастості меж між міжнародним співробітництвом суверенних держав і самостійною наднаціональною роллю міжнародних організацій. Трансформація ЄС, тенденції розвитку ООН підтверджують складність ідентифікації моменту переходу до глобального управління. Інша проблема – примара «теорії змов», яка завжди присутня під час аналізу такої теми, як глобальне управління.

Виходячи з можливої комбінації полюсів влади, інституційний устрій може набути вигляду: уніполярної, бі- чи триполярної, полярної системи.

На думку прибічників уніполярної системи, базисом піраміди влади може слугувати сукупність суб'єктів міжнародних відносин, а єдину верхівку складає колектив спеціалістів, у віданні якого залишається функція генерального керівництва щодо країн світу. На щабель нижче розташовуються міжнародні організації, національні уряди, ТНК і некомерційні фонди, які продовжуватимуть діяльність кожна у своїй галузі (у сфері торгівлі – СОТ, у сфері міжнародних фінансів – МВФ тощо). Головним завданням колективу спеціалістів, які стоять на верхівці піраміди, буде координація керівних настанов вищеназваних міжнародних організацій з метою вироблення єдиної світової політики.

До можливих сценаріїв уніполярного світу можна віднести такі варіанти інституційної архітектури майбутнього:

- концепція країни-гегемона;
- концепція глобального уряду;
- концепція антитерористичного уряду.

Ключовою ідеєю концепції країни-гегемона є поняття «держави-стабілізатора», що відповідає за реалізацію правил ліберального світогосподарського режиму за до-

помогою використання серед традиційних і нових інструментів війн «нового покоління» (рис. 3).

Концепція глобального і антитерористичного уряду передбачає піднесення інституту держави до статусу світового уряду, тобто збільшену модель національної держави, керівництво якої вирішує поточні внутрішньополітичні питання, однак уже не на національному, а на глобальному рівні (рис. 4).

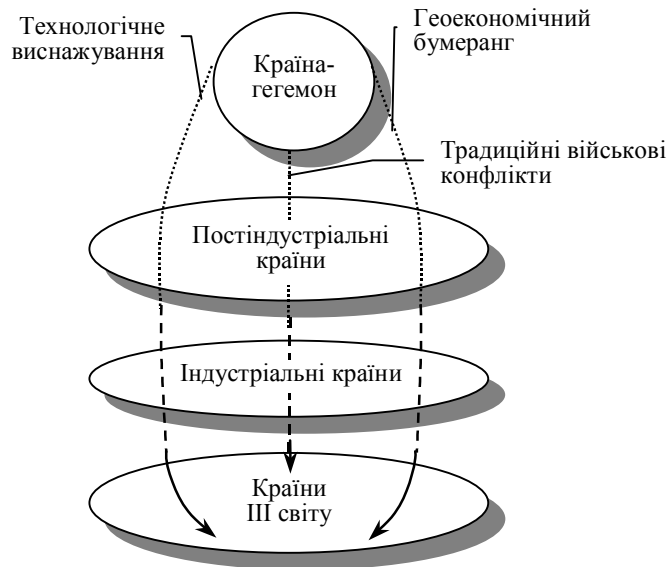

Рис. 3. Імовірна схема реалізації глобальної влади країною-гегемоном

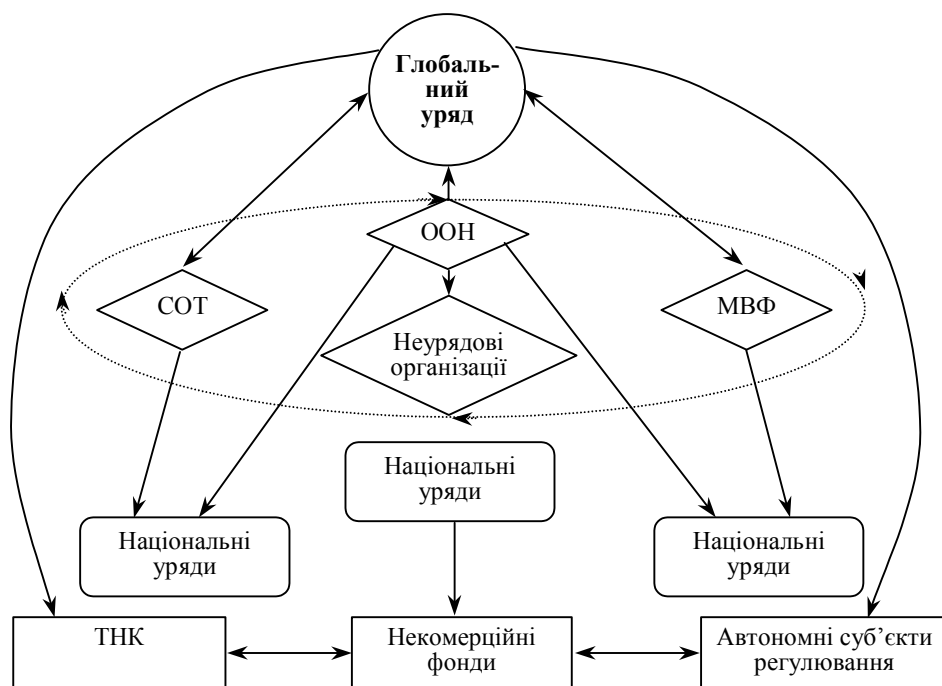

Рис. 4. Імовірна інституційна структура світової системи в умовах формування глобального уряду

Бі/триполярна система передбачає наявність кількох управлінських полюсів, що в результаті консенсусу приймають узгоджені рішення, виконання яких є обов'язковим для решти учасників міжнародних відносин. Теорія бі- чи триполярного світу включає такі основні напрями інституційного забезпечення глобальних трансформацій: коаліції держав, коаліції регіональних інтеграційних утворень.

Коаліції держав спрямовуються на створення Центру – альянсу найбільш розвинутих країн, які будуть «підштовхувати» глобалізацію у потрібне русло і розв'язувати глобальні проблеми у власному вузькому колі, проектуючи власні норми, інтереси і принципи поведінки на весь світ.

На сьогодні відсутнє чітке ядро, навколо якого міг би розпочатися процес консолідації. Найвірогіднішими варіантами вважаються: «п'ятірка» постійних членів Ради Безпеки ООН (мож-

ливим є розширення складу); «велика вісімка» (можливим є розширення складу); компромісний варіант: «Центр» скоріше за все складуть США, ЄС, Японія, Російська Федерація, Китай, Індія.

Інституціоналізація нових міжнародних структур надасть країнам «Центру» реальну можливість формулювати власні вимоги (що зумовлюються не довільною зацікавленістю, а завданнями боротьби з тими чи іншими загрозливими тенденціями) до решти держав. Головним інструментом тиску на «периферію» можуть стати умови економічного, технологічного й інформаційного партнерства із «центром», які можуть бути більше чи менше сприятливими. Основним завданням союзу є не підкорення, а цивілізування «периферійних» територій.

Коаліція регіональних інтеграційних об'єднань (РІО) закладає підґрунтя майбутнього світоустрою, що полягає ось у чому: формування угруповань на основі економічних, а не політичних чинників, виникнення яких зумовлено реакцією на глобальні трансформації; домінування економічних факторів знижує вірогідність виникнення ієрархічних інституційних структур, рішення яких є обов'язковими для країн-членів; спрямованість передовсім на створення своєрідних «островів більш ліберального економічного режиму», а не на побудову регіональних протекціоністських анклавів; поглиблення рівня регіональної координації економічної політики, що виражається в орієнтації насамперед на безпосередньому регулюванні господарських процесів у межах національних економік (гармонізація податкових систем, режиму доступу на ринки, систем стандартів тощо) замість вирішення питань, що лежать на поверхні, усунення внутрішніх і зовнішніх бар'єрів між країнами, що входять до складу угруповання.

На конфігурацію такого типу може розраховувати об'єднання трьох найпотужніших регіональних блоків – ЄС, АТЕС та майбутньої трансатлантичної зони вільної торгівлі (ТАФТА) (рис. 5).

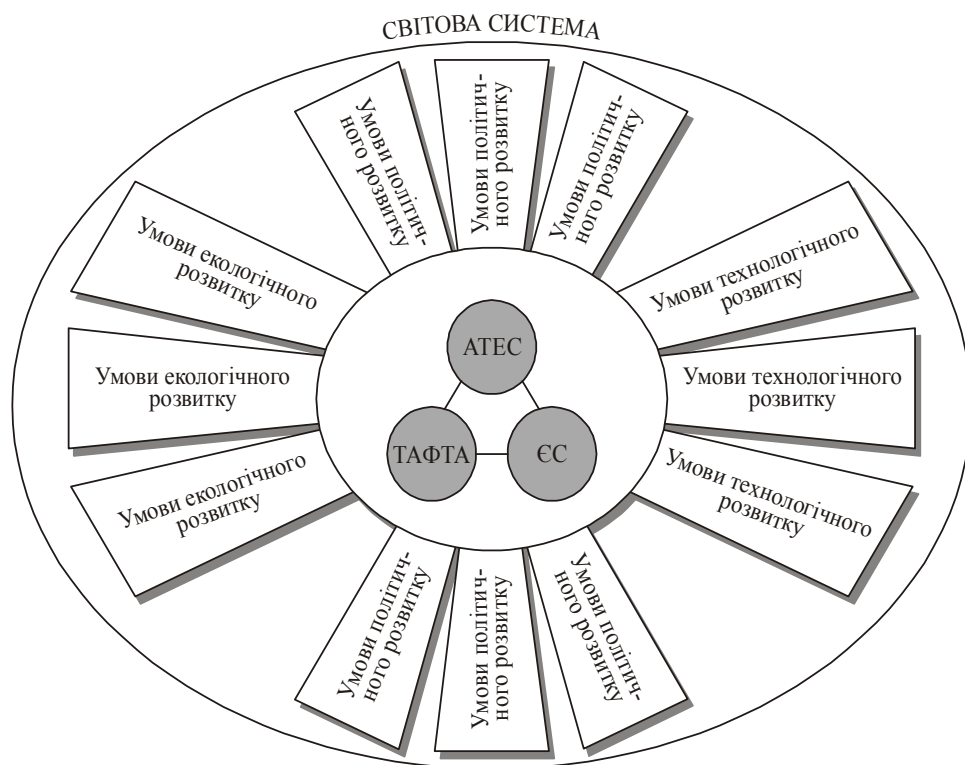

Рис. 5. Імовірна композиція глобального центру на базі об'єднання трьох інтеграційних угруповань

Поліполярна система передбачає широке багатостороннє співробітництво і багатовекторність розвитку. Вагомим аргументом на користь утворення поліполярного світу є неможливість недооцінки потенціалу окремих держав, зокрема Китаю, країн Близького Сходу, Індії тощо.

Багатополярність є теорією співробітництва, теорією конкуруючих інтересів і цінностей. Теорія поліполярного світу включає такі концепції інституційної архітектури: корпоратизація; автономізація; глобальне громадянське суспільство.

Якщо потенціал і перспективи глобального громадянського суспільства і корпоратизації були розглянуті вище, то перспективу автономізації (Global Governance Concept) (рис. 6) можна охарактеризувати за допомогою п'яти параметрів: а) її ар-

хітектура є поліцентричною; б) вона є універсальною за складом учасників (мобілізує потенціал ТНК, профспілок, неурядових організацій); в) вона ґрунтується на різноманітних формах міжнародного співробітництва суспільного та приватного секторів, а також на колективному пошуку і розв'язанні проблем; г) вона розташована на точці перетину національних інтересів і необхідності спільного розв'язання проблеми; ґ) вона призводить до глибинної трансформації політики та спонукає до інституційних трансформацій.

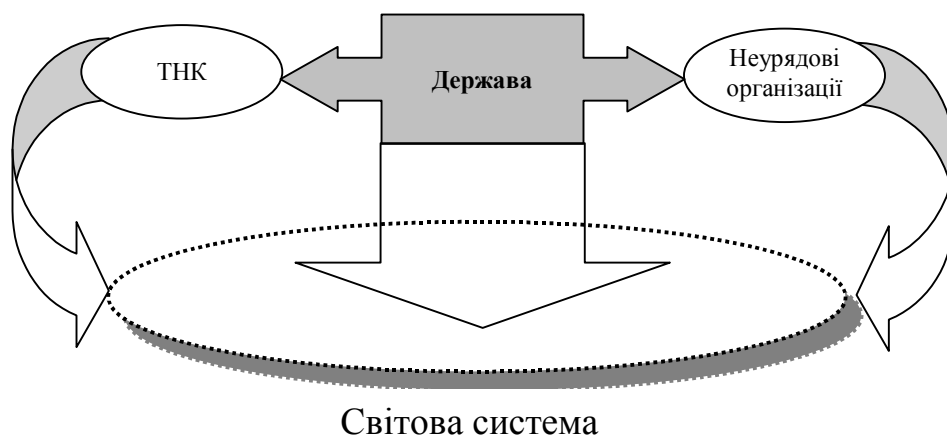

Рис. 6. Імовірний варіант формування інституційної архітектури на принципах автономізації

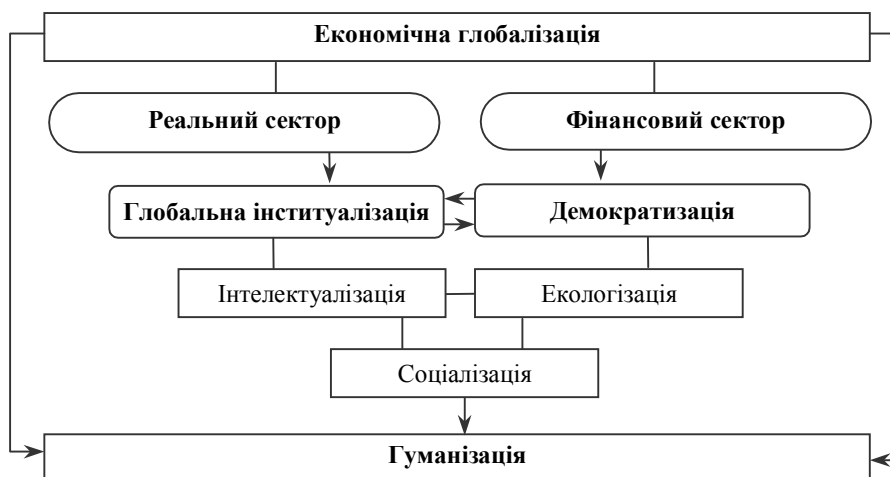
Конкретними механізмами глобального управління в таких умовах можуть бути: безпосередня участь урядів національних держав у розробці необхідних рішень; діяльність міжнародних організацій, що координують зусилля національних держав і порівняно автономно виконують відповідні функції.

Критики даного підходу наголошують, що жоден з указаних вище механізмів не зможе працювати в оптимальному режимі. Перший стає неадекватним в умовах швидкого зростання кількості учасників економіко-політичної взаємодії. А в разі задіяння другого виникають сумніви не лише в ефективності міжнародних організацій з погляду формування стабільного лібера-

льного світогосподарського режиму, а й у перспективах та спрямованості еволюції цих організацій.

Тож на сьогодні, з одного боку, є необхідними нові функціональні форми та механізми гармонізації національних економічних інтересів, політик і дій, для захисту слабкіших партнерів і прийняття санкцій проти тих, хто порушує правила гри глобальної економіки, а з іншого – процес їх пошуку уможливлється лише за умови гуманізації світогосподарського розвитку, базованої на його інтелектуалізації, соціалізації та екологізації (рис. 7).

В економіці генеруються нові пріоритети розвитку (інтелектуалізація зі здатністю до постійних інновацій, соціалізація з можливостями самореалізації, екологізація виробництва та середовища життєдіяльності), реалізувати які на сьогодні здатні лише країни – глобальні лідери в результаті багатолітньої експансії на світовому ринку з капіталізацією його прогресивних і найприбутковіших сегментів.

Особливо важливо враховувати масштаби та динаміку процесу становлення системи глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу, що не є еквівалентним.

Іншими словами, глобалізація, максимально зближуючи національні економіки, провокує посилення міждержавних і міжблокових суперечностей та посилення конкурентної боротьби між суб'єктами міжнародних

економічних відносин на регіональному, субрегіональному і глобальному рівнях. Це зумовлено глобальною науково-технологічною, економічною, соціальною нерівномірностями, що виявляється в диспропорційності розвитку не тільки окремих країн, а й регіонів та галузей, насамперед через різношвидкісне нагромадження капіталу.

На сьогодні економічна глобалізація демонструє не стільки світогосподарську консолідацію розвитку, скільки міжкраїнову та функціональну асиметричність. Окремішність міжнародних фінансів, їх дедалі значніший «відрив» од реального сектора світової економіки зумовлюють найважливу суперечність глобального відтворювального процесу, що відображається у посиленні асиметрій глобального соціально-економічного розвитку.

Глобальні ринки на відміну від національних не мають аналогічної правової інституційної надбудови. Міжнародні економічні організації, необхідність у яких була викликана до життя регламентуванням світових економічних процесів, не є здатними на сьогодні розв'язати цю проблему. Немає впевненості в тому, що у майбутньому буде створено єдиний механізм, який би передбачав віднайдення компромісу між інтересами суб'єктів глобальної економіки. Ці функції певною мірою виконує держава, хоча процес перерозподілу повноважень між національними урядами й іншими інститутами регулювання буде, без сумніву, тривати й охоплювати нові сфери. При цьому держава змушена делегувати власні повноваження не тільки «нагору» (наддержавним структурам), а й «донизу» – регіональним і муніципальним інститутам на внутрішньому рівні.

Загалом, як об'єктивно зумовлений процес і нова стадія інтернаціоналізації глобалізація суттєво корегує національні та міжнародні стратегії, наповнює діяльність мікро- і макроекономічних структур якісно новим змістом. В асиметричних умовах розвитку корпорацій, країн і міжнародно-інтегративних регіонів формуються новітні умови глобальної конкуренції, коли фінансово-інвестиційний фактор стає вирішальним. Потребуються інноваційні технології державного управління для мінімізації вразливості національної економіки щодо нега-

тивних впливів глобалізації та розвитку конкурентоспроможності у контексті прогресивних її викликів.

Література

1. *Азроянц Э. А.* Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. – М.: Издательский дом «Новый век», 2002. – 416 с.
2. *Анилионис Г. П.* О сущности и системном характере противоречий глобализации / Вестник Российского университета Дружбы народов. Серия «Экономика», 2002. – № 1(8). – С. 27–35.
3. Глобализация: Контурсы XXI века: Реф. сб. / РАН ИНИОН. Центр научно-информ. исслед. глобальных и региональных пробл. Отд. Восточной Европы; Редкол. вып.: Игрицкий Ю. Н. – отв. ред., Малиновский П. В. – отв. ред. и др. – М., 2004. – Ч. 1. – 264 с. (Сер.: Глобальные проблемы современности).
4. *Драчева Е. Л., Либман А. М.* Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур // Менеджмент в России и за рубежом. – № 4. – 2001. – С. 37–53.
5. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А. А. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. – К., 2004. – 261 с.
6. К вопросу об оценке роли ТНК в современном мире // БИКИ. – № 99. – 2002. – С. 1, 4–5, 16.
7. *Лук'яненко Д. Г.* Інвестиційний глобалізм: сучасні проблеми економічних досліджень // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 5–6. – С. 17–21.
8. *Лук'яненко Д. Г., Бакаєв О. Л.* Глобалізація економічного розвитку: фінансова криза // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 3–4. – С. 3–14.
9. *Лук'яненко Д. Г., Мозговий О. М.* Ринок цінних паперів: регуляторна структуризація в умовах глобалізації // Ринок цінних паперів України. – 2005. – № 9–10. – С. 3–12.

10. Неклесса А. И. Конец цивилизации или конфликт истории // МЭМО. — № 3. — 1999. — С. 32–38.

11. Павленко Ю. Східнохристиянська цивілізаційна система та її місце у всесвітньоісторичному процесі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 4. — С. 46–47.

12. Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. Пути и перепутья современной цивилизации. — К.: Международный деловой центр, 1999.

13. Ohmae K. The End of the Nation State. The Rise of Regional Economiers. — New York: Free Press, 1995. — 234 p.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2008